

I 7. N.

ENFALLIGA TANCKAR
OM DET,

SOM BÖR I ACHTTAGAS,

WID

EN STADS AN- LÄGNING,

MED

WEDERBÖRANDES TILSTÄDIELSE,
UNDER

OECONOMIÆ PROFESSORENS OCH KONGL. WET-
TENSK. ACAD. LEDAMOTS,

HERR PEHR KALMS
INSEENDE,

UTGIENE,

FÖR LAGERKRANTSENS TILBÖRLIGA
ÄRHÅLLANDE,

Och

TIL ALMÄN UNDERSÖKNING ÖFWERLÄMNÄDE
I ÅBO ACADEMIENS ÖFRE SÄL,

den 22. Sept. 1753.

AF

GUSTAV FRID, AURENIUS,

CARELARE.

ÅBO Tryckt, hos Directeuren och Kongl. Boktr. i Stor.
Förstendömet Finland, JACOB MÉRCKELL.

FÖRETAL.

De aldra första tider, då vårt jorklotts Inbyggare woro fåå, och i sitt naturliga tilstånd, årkände de ingen, utom et hög're Wåfende, för öfwer Herre, wid de tings nyttriande, som naturen sielfmant framalstrade. Deras endaste omsorg, utom deras siäls skörsel, war, at uptänka det, som nödorstén kräfdé. Genom rön och försök, som wår hushålning til märkellig och känbar skada, tör hända til en stor del än åro osf obekanta, skulle skadeliga och förgiftiga wåxter åtkiljas från hälsosamma och nyttiga. Men så snart menniskorne afweko från detta menlösa lefnadsfåttet, och behofwet blef större än sielfwa förrådet; så fick detta samägande wåldet ånde. De mindre samhållen, som under utwidgandet, slogo ned fastare pålar, och inkråchtade sig landsstycken, fingo låf, at med större upmärksamhet, fåsta sin estertanka på det, som fodrade någon konst och större föråndring. Hade icke oenigheten, som war et skadeligit foster af begreppens och omdömmens skiljaktighet om sårskilta föremålen, mellan kommit och skildt in-

wänarena i flere flockar, så hade intet så många oredor oröat detta tidehwarf. Ty några, som enligt naturens lagar, wille lämna nästan en orubbad besittning, i des rättigheters åtniutande, woro omränkta, at endast på läfligit och anständigtt sätt, genom arbete, möda och beswär, förskaffa sig ägande wäldet, hwars fölgd är nyttiande rättigheten, af det de behöfde til sina tarfwors motande. Andre åter, som mera wanflägtades och wille på et för dem behändigare sätt, komma til wälstånd och förmögenhet, uptänkte en genwäg stridande snörrätt mot Guds och naturens lagar. Wäld, öfwerdåd, swek och list war sielwa förwärfnings sättet, at hinna til ägande wäldet af det, de förre fät dyrt nog förskaffa sig.

En så skiljachtig hushåltning kunde nu ei annat föda af sig, än osäkerhet. Denna osäkerheten, at förtiga andre bewekande skiäl, gaf anledning til högsta wäldets inrätning. Ty de små samhällen, som styrdes genom husfadrens ordnings förwåltning, blefwö warfe, at de intet kunde utreda sig, utan endast genom sammanfogad styreka och gemensam hielp, utur det swära förtryk och de mångfaldiga torfter, som tillika med mennisko slägtet föröktes. Kommo de altfå öfwerens, at samfält öfwerlägga om sina angelägenheter, och med förenade krafter arbeta på gemensam wälgång, på det alla tryckande swårigheter måtte öfwerwinnas. Men som et sådant förökt samhälle intet kunde hafwa bestånd, utan ordning, ordningen intet utan styrfel, styrfel intet utan rättighet, magt och myndighet, at styra den förenade menighetens fria handlingar, til menighetens almänna bästa; så updrogs högsta wäldet, under betingande af gemensamma wälfärdens befordran, åt den eller dem, som menigheten ansåg för skickeligast och myndigast därtil. Hwar emot menigheten afklädde sig den naturliga frihetens rätt-

tigheter, hwilkas sammanskot updrogs Öfwerheten. Förbyttes altså genom tidernas omskiften det naturliga i et borgerligt tillstånd. Hwaruti högstrådande Magten åligger, enligt det förbund, som mellan den befallande och lydande ingångit är, at pröfwa och anordna de medel, genom hwilka samhället kan komma til rikedom och magt inom sig, samt i anseende til grannarna, til trygghet och styrka. Skal nu detta vinnas, så bör högsta Öfwerheten, i kraft af lagstiftande Magten, utge sådana lagar och förordningar, genom hwilka en och hwar af de lydande förpligtas, at idka det indräktigaste näringsfätt, och at nyttia sin ägendom på sådant fätt, at intet något inbrät göres i samfundets gemensamma sälhets befrämjande. Sedermera bör utmätande Magten bringa dem til almän efterlefnad. Kommer det altså endast an, wid hushållnings - styrelsen, på sielfwa ordningswäret wid närings medlens förkåfrande och nyttjande. Men våra tarfwor äro så widsträckta, at et samhälls egit land, ei förmår altid kasta från sig alt det, som fordras til deras motande och hämmande. Bör altså det ena riket understödjas af det andra, genom handel, som sätter landets egna alster i rörelse, dem med landets winst förädlade til Utlänningen förfälger, och deras affättning befordrar, samt införslar alla oundärliga waror och förnödenheter, jämte rå ämnen, som äro nödiga til manufaktur och handtwärkerier, på det penningen, som geer samhället lif och styrcka, intet måtte från landet utskippas. Är twärtom införslen större än utförslen, så utmärker det samhällets swaga och aftagande. At nu handelen måtte ställas på god fot, och des säkerhet med god ordning vinnas, samt et skadeligt kladdande med näringsmedlen undwikas, är nödigt, at den bindes wid Städerne, hwarest finnes et tilräckeligt antal af förmö-

git folk, som kunna försee landtmannen med nödiga
 tarfwor mot landtmanna waror, dem de mångfaldigt för-
 ädlade bringa til långt högre wärde; och altså af Ut-
 läningen indraga en mångdubbelt förökt winst. När
 handlande hafwa detta til ögnamärke, och därjämte win-
 lägga sig om nyttiga wärks anläggning, samt tillika be-
 freds inhemska slögder, genom warornes obehindrade
 affättning, at de inet råka i wanprijs, gnom hinder uti
 förfälgningen, som förqwäfler deras tilwärkning; så
 måste en tilräckelig affättning, göra inbyggarena upmärk-
 samma och idoga, at nyttia til landets fördel, de rika
 skatter, som Försynen nedfat i alla 3:ne naturens riken,
 Idogheten uptäncker konstler, och förbättrar handallög-
 derne, hwarigenom inbyggarena blifwa förständigare, me-
 ra beleswade och åhagade, om det almänna bästas be-
 främjande. Konstler qwarhålla penningen i landet, och
 indraga musten och mærgen af Utläningen, som gör in-
 byggarena förmögna, och högstrådande Magten mächtig i
 Krig och fred. En tilräckelig utkomst föröker inbyggarena,
 och förmögenheten inläcker utläningen, som för en kånbar
 penningebrist och annan förtryck, nödfakas öfwer gifwa
 sin egen fädernesbygd, och för Utläningen uptänka de
 fördelachtigaste handalag, wid slögders tilwärkning. Sät-
 ter altså en indrägtig handel invånarena i wålmåga, styr-
 ka och anseende. Hwilcket äfwen de älsta tidens min-
 nesmärken, jämte handels historien, besanna. Ty om man
 underföker hwart tide hwarfs handels historia särskilt;
 så finner man, at det samhället, som fat sig til en ge-
 mensam handelsman för hela werlden, warit ägare af den
 rikedom, som naturen tildelat hwar landsort, och at de
 öfrige samhällen, hwilka anset för en tynnerlig förmån,
 at i egen hamn få färdigt af utläningen alla sina förnö-
 denheter, warit allenast inbärgare af landets producter,
 dem

dem de genast aflämnat til urlänningen, och sedermera samma waror uparbetada och förädlada mångfalt dyrare inlöst. Hanse-Städerna, Holland, Ängland, at förtiga flera, kunna häraf wara tydeliga exempel. Om wi alltså därför skola wara lyckeliga i vår handel med Urlänningen, är nödigt, at et granlaga opleende hålles öfwer ordningswäret; Städer anläggas til et tillräckeligt antal, och de beqwämligaste samt fundaste lägen utsees därtill. Men som det fordras en stor försigtighet, wid så stora wärks anläggning, hwarwid möta stora swårigheter, som ofta göra til intet de hällofammaste förfatningar, så fram icke et slikt företagande understödes af tienligaste medel och hielpredor; så har ämnets wigt och värde förmät mig, at fram för andre ämnen, yttra mina omogna och enfalldiga tankar öfwer denna frågan, *Hvad bör i achttagas vid en Stads anläggning?* då jag är finnad, at i dags-luften utgifwa mit andra Academiska snilles foster. Men emedan mina snäfwa wilkor och min kringskurna tid, pålagga mig den mögeligaste korthet, så är mig tilfallet betagit, at omständeligare utreda närwarande ämne; förmodar därför, at den G. L. detta menlösa tidsfördrif, gunst-benägit efter wanligheten anseer, och med en gynnande hand mottager.

§. I.

Ingen förnuftigare tanka kan upstå hos meniskan än den, at ändamålet, innan någon gärning företages, nogga öfwerwägas, samt tienligaste medel utstakas och lämpas til des århållande. Kommer alltså wid en Stads anläggning, först at underfokas, huru wida det med den ämnade Staden påsyftade ändamålet står at winnas, i et sådant eller annat läge. Städer upbyggas, anten at befordra i landet nödwändiga och nyttiga slögders tilwäxt, och idka hadelen, eller ock at sätta sig, under påkommande

mande förtligheter i förswars stånd, mot en infallande fiende. De Städer åter, som hafwa handelen til sit ögnamål, äro ämnade, anten til ut- eller in-rikes handel, eller så kallade Stapel- och up-Städer. Af sielwa hufwud affigten med den ämnade Staden, kan altså säkert slutas, at en annan belägenhet fordra de handels Städer, som befordra en jämn penninge rörelse in i landet, och tiena til landtmanna warors omkringspridande, en annan åter de handels Städer, som äro inrättade, at hålla wår handel i jämwiget med utlänningen, och kallas siö- eller stapel-Städer. I fölge hwarå, jag delar de omständigheter, som böra i achttagas wid sielwa belägenhetens utseende til en Stad, dels i sådana, som äro alla Städer gemensamma, dels och i sådana, som i synnerhet komma at lämpas til hwar Stad. Til de förra räknas först ortens sundhet och behaglighet. Luftens, som är diurens element, och hwilcken de samma kunna så lites umbära, som fisken watnet, har den intryk på hälstan, at när han är tilräckeligen spänstig, och altså tienlig til andandet, samt intet upfyld med skadeliga och förgiftiga dunster, hela naturen uplifwas af henne. Men åget intet luftens sin tilräckeliga spänstighet, sin tilbörliga tyngd och tryckande kraft på kroppen, samt är förgiftad med allehanda skadeliga partielar, så hotas menniskan hwart ögnablek med åtskilliga swåra sjukdomar, som ofta ödelägga Städer och landskaper, hwarom, osf naturkunnogheten, och ärfarenheten öfwertyga. Så kårt det nu är, at i en sund krop, åga en munter siät; så angelägit är det ock, at, i anseende til denna delen, utsee tienliga platser til boning, och at wårda om luftens renhållning. Böra altså Städer anläggas, intet på watubuliga och fura ställen, mycket mindte i kärr och moras, som kasta stundeligen från sig en otrolig myckenhet af förgiftiga delar

delar, samt medelst de flychtige delars updrifwande, förordfaka en skadelig ånga och qwalma, samt en mycket oroande imma, hwarom äfwen somliga delar af denna Åbo stad nogsamt witna. Utan böra de, för beqwämlichetens och behagelighetens skull, anläggas på en jämn eller ock litet uphögd, och för hälfan, på en torr mark, til hwilcken ei något kärr tilstötter; ty då blir Staden säker och fri för de anförda olägenheter. Sandiga orter, eller en grund med sand utblandad, hafwa i alla tider blifwit hâlne mycket hälfsamme. Man har på en tarrare ort tillfälle, at få goda källrar, hwilket är för en Stad af en ganska stor nödwändighet, som på sum-pige och lägre belägne ställen icke så wäl låter göra sig; husen äro på sumpige ställen mera underkastade föta; at förtiga andra mångfalliga olägenheter. Men om ei tienligare och beqwämligare läge kunde finnas, eller ock om sambället skulle tilskyndas därigenom någon färdedes fördel, så bör plan anten igenfyllas, eller ock watnet wäl uttappas, genom goda pumpwark eller watuledningar, som i det fallet skulle tilskynda en stor beqwämlichkeit, wid warornes ut- och in-förflande. Man kunde ock förut af försäreheten göra sig underrättad, om på den ort, man tänkte anlägga en ny Stad, det förr där boende folket altid haft en god hälfa, so friska ut, och gemenligen komma til en hög ålder; eller ock twärtom. Nu måste jag i tid mota et inkast, som mot mig kan göras. Man säger: fästnings och förswarswark anläggas ju til den ändan, at affkåra passet för en infallande fiende, eller ock at få kunde förswara sig, mot en hel Krigs här. Ju fördelachtigare läge den belägrade nu äger, ju lyckeligare motstånd kan han göra; kunna och böra altså förswarswark anläggas wid de aldre sumpiga kärr och moras, jwarest fienden har

måga swårt, om icke omögeligt, at med en stormande hand, angripa Staden; ty där kunna inga löpgrafwar, med mera, inrättas. Men häremot swares, at et sådant fästnings wärk, äfwen så lätt, om icke lättare, af fienden intages, än det, som är belägit på en jämn och torr plan, hwareft inga berg eller backor tilföta, som fienden til betäckning nyttjar. Ty först lærer ingen kunna neka, som har någon insigt i naturkunnogheten, at inga ståndachtiga magaziner och widlöftiga förråds hus kunna anläggas i et sådant försvars wärk, emedan en fuchtig och fördärfswad luft, genom röta och skadeliga ångor, förskämmer närings medlen. När nu tilförflen är betagen för et sådant försvarswärk, så lærer hungren, som i dy mål uträttar mera, än den starkaste armeen, en oförmodelig upgifning tilskynda. Däreft, om ock denna swårigheten flöde at moras, lära de insparade ändock intet kunna uthärda med någon långwarig belägring; ty utom det, at manskapet aldrig mär i en sådan fästning wäl, utan betungas städse med swära sjukdomar, som befordra mången oförmodeligen til de dödas rike, hwarigenom besättningen oförmärckt afsmälter; så upkomma under belägrings tiden, i sådana besätningar, smittosamma och fögiftiga sjukdomar, dels utaf en förskämd näring, dels utaf et ofundt och skadeligt watten, hwilket på nedriga och morasiga orter nästan aldrig är godt; och man wet, at watten, och hwad däraf til dryck och uppehälle brukas, ofta bidrager så mycket til en människas hälfa, som maten, dels ock utaf en med förgiftiga blanningar upfylder luft, om hwilkens renhållande, då inga nödiga anstalter kunna göras; hwarföre hela besätningar få låf at gå til kåst, och fienden, utan den ringaste motstånd, intager orten, det han intet warit i stånd at göra, åtminstone intet

utan armeens stora förlust, om fästningen varit belägen på en tarr, men därjämte annors fördelachtig plan. För det andra, märkes i gemen, om alla Städers läge, at beqwämlig och tilräckelig tilgång til godt och friskt watten bör gifwas. Watten är oundbärligen nödigt, wid tilredningen af mat och dryck. De mästa, om ei alla för lifwet och hälftan tienliga drycker, kunna ei utan wattnet lagas. Den spis och näring, som tilredes af de fundaste och hälftosammaste ämnen, blir ofund, skadelig och förgiftig, om icke godt, friskt och rent watten, brukas wid tilredningen. Wattnet afförer och jämt afdelar näringen rundt omkring hela Kroppen. Tienar at befordra matens smältning och kokning i magan, samt at tilreda den tienligaste näringsstoff eller chylus, som sedermera med blodet blandas, ock omsider förwandlas til kött, ben, hud &c. sedan det gröfsta, dels genom synliga, dels och genom osynliga vägar bortfarit; håller blodet rent och obefmittadt för allehanda skadeliga qwarlämningar i menniskan, som ofta skulle stanna qwar, och befmitta hela Kroppen, om icke de samma af watten affköldes och bortförslades; hjälper, at befordra blodets jämna omlopp i kroppen, som uppehåller menniskan wid lifwet, och med et ord, är oundgängelig wid mäst alla förrätningar. Efter nu watten står i en så nära gemenskap med hälftan, så böra sådane platser utsees til Städer, hwarest är icke allenast til fångs godt och friskt watten, utan ock i den ymnighet, at ingen wattung är i framtiden, at befaras. Och som källors watten, så framt de ei äro utblandade med några mineraliska partielar, gemenligen i godhet och til hälftans conserverande hafwa förträdet, fram för brunnars och andra watten, så bör man wid en Stads anläggande noga gifwa akt därpå,

at den må blifwa belägen på et sådant ställe, där den kan hafwa ju flera källor med ymnigt rinnande watten, ju bättre, om det sig anners så göra låter. Men som wattnet är nödigt til stundeliga behofwet i alla hus, och sådane planer wore mycket sällsynta, hwareft alla kunde äga en beqwämlig tilgång til watten; så bör genom goda wattuledningar, tilräckeliga brunnar &c. wattu bristen på alla ställen förekommas, at watten på alla kanter af Staden, äfwen å de måst aflägsna, må kunna hafwas i tilräckelig ymnighet; ei allenast til dageligt behof, utan ock wid förefallande eldswår-
 dor och stor torcka; så at konsten ärfatter det, som intet kan wara af naturen för alla så lägligt. Detta är af den wigt och värde, at så kostsamma wärks anläggning, som Städer äro, kan intet blifwa långwarig och beständig, om i framtiden wattnet skulle mistas; utan äro inwånarena i det fallet twungne, at flytta sig på annat ställe. 3:ie almäna anmärkningen är, at Staden ei allenast för hwariehanda fabriquers skull och annan förmån, anlägges wid någon siö-eller annat flytande watten; utan ock på sådant ställe, hwart landtmanna warorne lätt kunna försas. Ty om Staden skal kunna hafwa bestånd, så böra inbyggarena, som sielfwa äga intet af alt, hwad til deras föda och lifs uppehälle är nödigt, af landtmannen förefees med tilräckelig näring, mot skäligt värde, då Stadsbon äfwen har tilfåt-
 le, at försälga sina waror til landtmannen, och wäxla til sig landets rå ämnen, at i Städerne förädlas, och sedermera til andre orter at kringspidas, eller som bättre är, til Utlänningen at försälgas. I widrigt fall, kommer Köpman at swigta med sin handel, och nyttigaste anläggningar stanna i bak watten. Skall nu ut-och införsen i en Stad wara läglig, för Köp- och landt-

manneri, så bör Staden intet anläggas närmare til en annan Stad, än det omkringliggande landet kan tåla. Men at befordra inrikes handelen, at kunna jämnt omkringsprida landets afwel och waror, til de torftigas förnödenhet, och at alla måtte äga lika tilfalle, til penningens förwärfwande; bör från den ämnade Staden gifwas, anten af naturen, segelfart til andre Städer och lands orter, eller ock en genom konst öpnad led. En upstad bör, om någonsin ike kan, anläggas på en sådan ort, at ei allenast genom floder, siöar, träsk &c. tilgång beqwämligen gifwes til den samma, från det rundt omkring liggande landet, och det til ju större widd och aflägsenhet, ju bättre; utan ock, at därifrån, anten är strax lägeligt genom siöar, floder, träsk, beckar &c. ned-och up-försla sina waror til och från salt siön; eller at det tyckes wara al mögelighet, at från det stället genom canaler och konstens tilhielpande få en sådan led, at med båtar kunna flytta waror ned til salt siön och därifrån tillbaka up. Wattuledningar, som binda siöar ihop, och fluswärc, äro då af en otrolig nytta. Om sådane canaler äro nödiga någonstädes i werlden, så wore de omisteliga i vårt land, hwarest många, ja nästan flästa lands orter, i brist af en tilräckelig segelfart, betungas af en almän penninge mangel. Wåra ymnoga siöar, träsk och åar, tiente, at lindra arbetet och omkostningarne. Borde icke en almän båt-nad, befordra så angelägna wärc til wärcstälighet? Lu-rendrägerier, som oförmärkt utföra från riket det redbaraste, skulle då förekommas. Landt handelen, som otroligen plägar wissa lands orter, skulle lyckeligare, än genom de hälftosammaste förordningar, hämmas. Landet författes lättare i förswars stånd. Hushållningens bättre häfd kunde, på önskeligare sätt, winnas, samt

spannemålens obarmhertiga förödande, i wisfa lands orter, skulle wår utrikes handel, til märkelig understöd, hämmas, med fördel kringspidas och til allmänt behof nyttias. Vidare lagar man, om giörligit är, at i nägden af Staden må wara någon ström eller wattenfall, däräst qwarnar, stampar, och allehanda til Fabriquer tienliga och nödiga wärk kunna anläggas, hwilket alt ganska mycket bidrager til Stadens tiltagande och inwånarens wälmågo.

De omständigheter åter, som färfkilt skola wid hwar och en fort af Städer, i anseende til sielfwa läget, betrachtas, äro skiliachtiga, efter deras färfkilta ändamål, hwilka här at upräkna, blefwe förwidlöftigt; i synnerhet, som de utan möda kunna hänledas af almänna anmärkningar. Så til exempel, om någon gräntse fästning skal anläggas, kommer under skärskadande, om den samma upbygges siön eller landet til beräckning. Där af slutas federmera, huruwida den påsyftade fördelen kan winnas, i en sådan eller annan belägenhet. Anlægges förswars wärket, at göra fienden afbräk til lands; så bör et trängt pass befästas, hwarigenom öppningen för en infallande armée affkåres. Bör altfa almänna lands wägen betäckas, den omkringliggande skogen nedhuggas, samt berg och backar med skantsar förefees, från hwilka fienden, som under belägrings tiden söker sig til wärn, nyttia slika fördelar, kan wäl beskuiutas. Men om någon ort befästes flottan til beteckning, så kan en sådan siöfästnings läge lärteligen afmätas, af de påsyftade fördelar. På samma sätt kan man sinna, at de Städer, som anläggas för manufacturerers skull, böra, utom grunden sielfwa Staden står på, äga större eller mindre åkertäppor, hwarest allehanda för fabriquer-

na

na nyttiga plantagier kunna anläggas, en del af desse åkertäppor borde på norra och N. W. sidan wara betäckte med backar eller berg, at afwärja de kalla wädren, som ofra om wären och sommaren skada de späda, och andra ei strax i början få wäl wid klimatet wande, fast för fabriquerne högstnödige, växter. Enkannerligen borde de alla wara försedde med ymnigt watten, hållt det som är flytande, at en i flarek torcka, då watnande fordras, ei nödgas gå långt efter det samma.

Tilfalle til en god och fördelachtig hamns anläggning i någon wik, som å ömse sidor har landet sig til skygd, och är säker för storm och owäder, upletes. Hamnen bör ligga rätt til eller ock uti sieswa Staden, så at största skepp kunna lägga in til bryggan, eller Köpmännernas siöbodas; desutom bör den wara utan fördolda klippor eller räflar, och äga god ankar-botn, och en tillräckelig diuplek, hwarigenom lyftare eller mudder prämar och andre kostsamma inrättningar, undwikes: Vatnet i hamnen bör wara fritt för alla skadeliga insekter, som kunna skada anten fartygen, eller hwarjehanda pålar och träwärcke, som komma at nedslås eller ligga i det samma. Ju mera hamnen af naturen är få belägen, at flera delar och gårdar af Staden kunna nåkas ock ligga nära til henne, ju bättre. Inläppet af naturen tienligt, til Åkantsars inrättning, som förhindra, at fienden intet kan fatta stånd, och af hwilka han bör beskiutas in til willa siön, då hamnen är säker för fiendligit anfall. Storleken bör wara skälilig och tillräckelig, at hela flottan, utom handelsfartyg beqwämligen kunna rymmas däri; och utloppet til stora siön öppet samt säkert, utan några farliga eller fördolda klippor, restar, och bränningar, samt så, at skeppen ei må behöfwa många och färskilta wäder, när de skola gå ut eller in: och som förfarenheten hos oss wisar,

at

at både hamnar och inlopp blifwa med tiden grundare, hwaraf ock skedd, at Städer därföre anten nödgads flera refor ömsa deras ställe, eller ock de, som för haft god hamn, sedan fät en elak; så bör man för alt beflita sig, at ei anlägga någon ny stappel Stad, eller ock wid hafwet belägen upstad, på något ställe, om ei både hamn och des inlopp har allestäds 2. a 3. om ei flere famnars mera diup, än det wid lägsta watten fordras för de största skep. Genom en sådan hamn winnes en dubbel fördel. Först sättes landet i större säkerhet, för fiendens infal från söfödan. Därnäst kan ock söfarten därifrån anställas til Utländska orter, och med dem handel plägas. Bör altså på sådant ställe anläggas en god Stappel Stad.

§. II.

AT göra tillämpning af det anförda, och i sielfwa afhandlingen wisa alt det, som bör i achttagas, wid hwar fort af Städer, wore et ämne, som fordrade en större wältalighet och mognare insigt i saker, samt i anseende til widlöftigheten, tillräckeligare tid och större förlag, än den Jag mågtar med. Jag ikal altså förnämligast bemöda mig därom, at lämna mina enfaldiga tankar om det, som bör, sedan läget är utfedt, i achttagas wid en sö- Stads anläggning. Men innan beqwämlig och behagelig indelning til bygnad kan företagas, utmärkes gränförne til Staden, på det en onödig och skadelig widlöftighet undwikes, med den däraf följande oordningen, som ock fordrar ingen widlöftig uträckning. Ty när den 3:ie uti föregående §. gjorda anmärkningen, om en Stads läge, jämföres, med det ändamål, som är förnämsta ögnamärket wid des anläggning; så wisar slutsatsen sielfwa quantum af det omkringliggande landets alftar.

alfter, som med beqwämlighet kunna införslas. Därpå uträknas antalet af inbyggare, som landet til fördel kunna i samma Stad nära sig, och därefter afmätas sidst storleken. Om detta försummas vid anläggningen, så flyter häraf en och annan oreda: en mot landets läge opropotionerlig myckenhet folk på et ställe, åstadkommer dyrhet och brist på lifsuppehälle samt annan förnödenhet, som tilskyndar handelen en swär stöt; Städer på somliga orter tätt anlagde, på andre mycket glest, gör at landet på många ställen ei får af Städerna den förmån, hvarföre de äro inrättade. En swärighet, som otroligen förminskar landets wälgång; hwilket wår inhemska ärfarenhet bestyrcker. Ty, til exempel, en del af Tawasteland, Sawolax, men förnämligast Carelen, har swårt (ja många widstreckta och spannemåhls-rika loknar omögeligt,) at försla 50 inemot 60 milars wäg, de förnämsta landets waror, til nästa handels Stad, och därifrån afhämta sina nödiga tarfwor, samt med öfwerkättet, som i Carelen i synnerhet wore anfenligt, på spanmål, förskaffa sig penningar. Låge Städerna här närmare, så wore landtmannen rätt i stånd (som dock nu med otrolig swärighet, och ofta genom lurendragerier med samhällets otroliga skada sker,) at afbeta Krono pålagor, och med behålningen fättia sin i wanhäfd liggande hushålning i bättre skick, samt anlägga andra nyttiga wärk, hwartil landet, för des fruchtbarhet, tyckes wara nog tienligt, hwilket sidsta ärfarenheten witnar. Ty, til exempel, hwar ochen wet, at Tobaksbladen, som införslas af Utlänningen, kasta osf årligen, några tunnor gull. Den otroliga penninge bristen har twungit Carelaren, at skaffa sig för några år tillbaka Tobaksfrön, och anställa Tobaks planteringar. Detta har så lyckats, at, oachtad Carelaren ei wiste,

wifte, och näppeligen ännu wet, huru Tobaks-plantagier skola wärdas, och til almänt bruk wäl tilredas, där i landet dock finnes redan icke allenast Tobak til den ymnoghet, som landets egit behof tarfwar, utan hafwa de ock nu börjat, at föryttra något til inbyggarna af Ryska Carelen, som häldre köpa för wigstens skull dessa hemwuxna bladen. Skulle konsten underflödia sådana plantagier, huru stor winst skulle wi icke äga af den minsta jordtorfwan? Wore nu tilräckeliga Städer i landsorterne, så skulle en fördelachtig affätning upwäcka hos landtmannen större upmärksamhet och idoghet. Wärdlöshet i hushållningen och warornes misbruk, kunde då, genom deras nögachtiga wärde och affätning, småningom neddämpas. Wära widsträchta ödemarcker, i hwilka Förfynen nedfat stora skatter för idoga hushållare, skulle komma osf wäl til pass, och med ymnog ränta afbetala wärt omak. Där likwäl de nu endast i många lands orter tienna til säkert näste för grymma rofdiur, af hwilka landtmannen om sommaren har största olägenhet, så til grödan, som afwelen. Ja det som hufwudsakeligast är, wår egen jord, och det mellan Städerne, (som böra wara i lagom afstånd från hwarannan,) ledigt lemnada och til landtbruk uptagna landet, kunde då kasta från sig et tilräckeligt förråd på mäst alt, hwad wi til wår förnödenhet tarfwa. Alla ofskatbara förmåner.

S. 3.

Sedan jag utstakat belägenheten til Staden och utmät des storlek, ledes jag af ordningen, at ögna sielfwa indelningen af den samma, hwarwid hafwes afseende på ständachtigheten, nyttan och behageligheten. Delar af, hwika en Stad består, äro gator, torg, hamnar och hus;

samt canaler och broar, om ortens läge sådant fordrar. Gator i Staden äro det samma, som landsvägar byar och orter mellan, at utan några krokiga omgångar och utan al oordning, då man möter eller wil fara förbi, kunna gå, rida, åka eller låta bära sig i portchaiser, samt resa i post-och last-wagnar. Bör altså genom gator Staden affkäras i så många afdelningar, at hwar tomt kommer at ligga mot någon wisf gata. Direction af de samma bör utläskas, som belägenheten af Staden det bäst fordrar, och, om beqwämligt ike kan, på de ställen, hwarest marken stuttar sig och aflopp samt ränstenar lättast kunna inrättas. Nu underrättar oss Geometrien, at rätta linier äro de, som ligga jämt mellan sina yttersta punkter, och i fölge däraf utgöra den kortaste vägen, samt äro mättet til distancer mellan twenne gifna punkter. Fordrar altså ändamålet af gators indelning, at de äro rätta. Däreft bör gator wara rätta för beqwämligheten wid wäningsrummens indelning, som intet kan winnas, i synnerhet om tomten är mycket snäf, då gator och sidor af tomten gå i knä och winklar. Ytterligare beror ofta til en stor del öfwerbyggnans styreka och stadighet på en sådan gators regularité, då tyngden och styrekan skulle ofta komma i knäwecken at swigta, när bygningen ginge i årskillige böcher. Sidst bör gator wara rätta för en behagelig ögon prydnad, som bidrager mycket til Stadens wackra utseende, och förnöger åskådarens ögon, hwilket är en bland bygnings konstens regler. At jag må med stillatigande gå förbi, det säkerheten för tiufwar, röfware, mördare, spitsboswar &c. som gärna weta hålla sig på sådane krokuttra och i årskilliga buchter gående gator, och idka sit omenniskeliga handtwärk, det fordrar. Men om ortens beskaffenhet intet wille tillåta den största laggranhet

het härutinnan, få böra de upkommande irregulariteter lämpas på gränder, som äro intet så synliga och mindre afdraga från Stadens skönhet, än stora gator. Gator böra ock äga en skäligh bredd. Bredden uträknas efter Stadens storlek och folkets ymnighet, som i sina för-
 rätningar böra intet förhindras af hwarannan. Böra alt-
 så gator i stora Städer wara långt vidare än i de små-
 re. Stora gator, som äro längre, och til hwilka många
 gränder flöta, samt på hwilka det mästa folket röres,
 måste wara bredare än twärgatorne. En sådan skäligh
 bredd är alt så nödig först, at folket må hafwa til-
 räckeligt rum, at uti sina ärender och wärf gå och fa-
 ra fram samt tillbaka, som nys nämdes. För det andra
 för liufet, som bortskyles i många stora Städer af de
 kringflående höga hus; Bör alt så liufets obehindrade
 tilträde alt til nedersta wåningen och hwar afdelning,
 medelt gators tilbörlika bredd, befordras. För det tre-
 die bidraga sådana gator til Stadens snyg-och renhet,
 hwilkas smalhet gör, at de om höst och wår, samt då
 slaskig och rägnachtig wäderlek infaller, äro mycket o-
 hyggeliga och ofunda. För det fjerde lämnas wädret
 fri öfning, at spela genom Staden och med sig bortföra
 den tjocka Stads-luften, som föder af sig smittosamma
 sjukdomar och andra olägenheter, samt i det stället förer
 med sig en frisk, ren och uplifwande luft. För det
 femte bidraga de til Stadens säkerhet wid och under
 påkommande elds wador, at Staden intet sättes så lätt
 til aska. Änteligen för det siette och sifsta kunna alle-
 handa lefwande trån, i synnerhet i större Städer, plan-
 teras på sidorne af gatan, som bidrager ganska mycket
 til Stadens prydnad, och befordrar sundheten. Så nö-
 digt det är, at hålla wid magt, och för refandes be-
 qwämlichkeit, hafwa et noga upseende öfwer lands wä-
 gar,

gar, afwen få angelägit är det ock, at hålla en skäl-
 omwårdnad om de utskakade gaturs warachtiga brukbar-
 het, hwartil tienar deras stenläggning. Flere stenarter
 kunna wäl brukas til gaturs beteckning efter behag och
 efter det beqwämligt tilfälle gifwes i neigden til någon
 stentort fram för en annan. Dock fordrar symmetrien,
 som bör noga i achttagas wid få stora wärks anläg-
 ning, som Städer äro, at lika ämne brukas därtil.
 Stenarna böra wara något jämna och släta, och ei kan-
 tiga samt wassa. Ty utom det desse sidstnämde nyttia-
 de til gaturs bygnad, äro mycket olägliga, at fälas
 och gå på, så iamlas orenligheten i gropar, som ock
 lätteligen blir qwar wid gaturs rensofning. Under sielf-
 wa stenläggningen gifwes acht på markens olika läge,
 som determinerar lägningsen både af gatan och ränstenar,
 at watnet från gatan har et godt aflopp, och inter går
 i några krokur och buchter, hwarest det til en del qwar-
 stannar, som för des skadeliga blanning tager til sig
 snart förrutnelse och gör Staden ofund. Dessa och flere
 dylika omständigheter äro så granlagade, at de tillskyn-
 da Staden anten många fördelar, eller ock den största
 obehwämlighet, och mångfaldig olägenhet för dem, til
 hwilkas tomt, en sådan gata tilstöter. Det skulle ock
 ei litet bidraga til behwämligheten och säkerheten för
 de på gatan til foots gående, om wid gaturnes anläg-
 ning blefwe samma i achttagit, som på flere ställen ut-
 omlands sker, nemligen at gatorna på ömse sidor när-
 mast hufven til en sammns bredd eller mera, äro belagde
 med jämna, släta och släta stenar, samt stolpar af par
 alnars lengd satte i yttre kanten 3. a 4. sammar från
 hwarandra; men medlersta och största delen af gatan
 är stenlagd, med sådana kuldriga stenar, som hos oss
 brukeligit är; nyttan och förmån af denna inrättning
 är,

är, at på de å ömse sidor gatan närmast husen lagde flata stenar, gå de, som wandra til fot; men de ridande, eller med wagnar, kärror eller andra åkeden farande, färdas endast midt efter gatan; de åfwannämde stolpar hindra, at ingen med häst eller wagn kan skada dem, som wid sidorna af gatan, gå innom samma stolpar, utan äro de där säkre både för wärdslöse kuskar och åkare, samt för den orenlighet, som hästar, wagnar och kärror kunna stänka från sig.

För Stadens behaglighet och menighetens nytta samt för handelens befrämjande, bör Staden wara försedd med wissa utrymnings platser eller torg, som skola wara lika som medelpuncter i Staden, til hwilka gatorne böra tillflöta lika såsom radii i en cirkel, från alla kanter. Dessa torg tjena at brefremia ordnings förvaltningen i en Stad, då en och hwar wet, hwarest han skal föka sina förnödenheter, och ingen faller jämwäl olägligt, at besöka sådane mötes platser. Landtmannen förpligtas åfwen, at försä sina waror dit, hwilkas sammanflötning gör, at priset är lika för alla, och ymnogheten af säljare geer et godt köp, hwarigenom förhindras al underslef, så för köpare som säljare, hwilket annors kunde begås, om en och hwar ågde frihet, at i alla winklar och wrår handla och mäkla, det bästa han kunde. För bequämligheten och warachtigheten böra dessa almäna mötes platser stensättras, på det orenligheten, som af warors spilning och drägers qwarlämningar här mera förökes än annorstädes, så mycket nogare kan afräntas och bortförslas. För behagligheten och sundheten planteras omkring dem allehanda prydan- de trån, och kunde i större Städer, på fatt, som utomlands skeer, flera torg inrättas, om ei alla til handels platser, dock för sundhetens och en ren lufts befräm-

främjande, samt behaglighetens skull. För Stadens heder och anseende befredas minnesmärken, och för ordningswärbkets riktiga förwaltning förwaras där bredewid, i tienliga hus, publica skrifter och handlingar. I stora och widlöftiga Städer fordrar en riktig ordning, at hwar fort af waror böra förfla til de anlagna torg, såsom i Amsterdam sikeer.

Af hurudant lynde en god hamn bör wara, är i första §. ömtalt. Nu wela wi allenast nämna om de förfatningar, som i achttagas wid hamnars anläggning, hwilka böra gå derpå ut, at fartygen befredas för hafwets brusande böljor, och at de utan fara, at stöta, eller at kastas på sandrefwor och bergs-klippor, kunna med ladningen löpa in i hamnen, och nyttia där en säker hwila. Til den ändan anordnes losar, som hafwa sig leden noga bekant. Flytande byggnader, eller andra wärk, om så nödigt finnes, inträttas för inläppet, at afbryta och tilbakahålla wägornes häftiga påstötande och skakning. Lyftwärbks eller Mudderprämar anläggning beforjes, at uphäfwa gyttia, sand, rosk med mera, som anten hafwet kastar up i hamnen, eller och är, elfwar, strömmar och forfar nedföra, hwarigenom farten hålles ren och hamnen säker. Breddarnas stenfatning förgåtes inter, at förhindra watnets utskärande. Wid sidorna rundt omkring hamnen anlägges goda och warachtiga bryggor, hälft af sten, til hwilka skeppen heqwämt kunna lägga; då det för de handlande blir mindre kostsam, at föra deras waror från eller om bord. Tienliga anstalter hålles at hämma watustöden, som förstörer watuwärken, bortförer broar, med sit stödande öfwer landet, upfyller hus och källrar, samt bortskämmer hamnen. Til hwilken ända, om så fordras, insjöar,
 år,

åar, elfwar och watuledningar utwidgas, fluffwärk och dammar öppnas, flytande bygnader anläggas, at wid infallande stormwäder, mota watnets häftiga indrifning. När flåsnungen befaras, stå folk med behöriga instrumenter förfedda, wid broar, wattuwerk och andra tränga ställen, at hielpa isens afgång, och förhindra updämning. Fördolda klippor, sandbankar med mera, utmerkes med tunnor, remmare eller annat, chwarest de äro belagne, anten i hamnen, eller des inläpp f.ån kafwet och lion.

Widare göres, om lägenheten så med gifwer, canaler, som lindra frachten och göra förslen lätt, befordra handelen genom ut-och in-försens befrämjande, och underhielpa commercen landtkaper emellan. Så angelägit detta arbetet är för et samhälle, så kostsamt och dyrt ärredet äfwen, och fordrar flörre förlag, än den, en enskylt menighet mägtar med. Ty ofta böra strömmar, af hwilka den ena ligger högre än den andra, bindas ihop, genom goda fluffwärk, som medelst watnets höijande och länkande göra segelfarten jämn och beqwäm. Elfwar och åar, som inter alltid äro skäligen diupa, utan äro stenfulla, fordra kostsamma inrättningar til upgräfning. Berg skola sprenas, och högder genomgrafwas, samt bewaras för sidornes nedramlande. Detta alt är et arbete, som äskar höga Öfwerhetens hielp, hägn och omwårdnad. Hwad fördel lika watuledningar tilskynda et land, witnar Holländarens exempel. Holländaren bebor af naturen et kärrachtigt, sumpigt och watubuligt land, som, utom konst, mäkt läge under watnet, och fögo kunde kasta från sig något, som de behöfde til sin förnödenhet. Dock har han betient sig af denna olägenheten, sasom af en storman,

förmån och äger nu alting. Huru lyckeligt blifwer icke wårt rike, när den så mycket omtalta och nu som bäst påarbetade canalen, genom Wennern och andre flöar til Götheborg, som skulle öppna på en 50 milars wäg commercen mellan rikets förnämsta landsorter, kommer i rätt stånd? En och hwar redlig Swänfk kan ei annat, än af innersta hierta fagna sig öfwer et för landet så högstnödigt wärks lyckeliga framgång, och tror jag mig göra den benägne Läsaren et synnerligt behag, om jag här införer en berättelse, som genom twenne från Hunneberg och Trollhättan i sistledne Julii månad aflätne skrifwelser, har blifwit afgifwen til Professoren och Bibliothecarien härstädes Herr A. SCARIN angående den där i orten anlagde sluffwårksbyggnadens lyckeliga framgång. Sluffwårksbyggnaden, skrifwer Mag. ASMUND CARLANDER, fortsättes dageligen med önskelig framgång. Under deras Excellencers Grefwe TESSINS, EKEBLADS, och SCHEFFERS warelse här på orten reste de på båt från Wennersborg til Trollhätta, då de med färdeles nöje passerade genom Slussen Tessin. Slussen Ekeblad är så wida färdig, at portarne allenast fattas, som i sommar skola insättas. Wid Slussen Pohlheim återstår ännu mycket arbete, hälft mästa bergsprängningen där erfordras. Doch hafwa de så wida här hunnit, at mer än hälften af hwalwet är sprängt under, på 34 alnars diup från öfra horisonten af bärget under til botn. Wid Elwii Sluff är äfwen wida avancerat så med sprängning som dämning. Slottbergs fallet, som af alt warit det swaraste, lär i nästa wecka blifwa wid botn dämt. Den sist Stolen skal då utfättas af 6 alnars bredd wid öfre, och wid nedre ändan, men NB på 26 alnars diupt watn, hwarest den häftigaste strömmen nu faller; då mästa watnet sedan ledes at wästra sidan genom twenne öppningar,

ningar, som därtill med sten-murar och mast-trän, til nägre och 30. alnars högd å ömse sidor omgifne, gjorde äro. Sielfwa ståtningen af wärket wid detta fall kallas en bygnad af 45. graders stupning. Hela bygnaden, som består af för omtalte stolar, förekommer mig såsom en angulus obtusus stäld emot strömmen, så at ju mer watnet trycker, ju mer tryckas Stolarne tillsammans och ju fastare blifwer bygnaden. Märkeligit är, at nämde bygnad icke skal hafwa sin styrcka af de mastträn, som i bärgen wid järnpålar äro fasthäftade med järnklastar, hwilka roit, förrutnelse och tiden wäl skulle kunna förtära; utan så snart sidsta Stolen blifwer utfatt, skal en Stenmur af 60. alnars train twärt öfwer älfwen fram för bygnaden upföras, som älfwen til 45. graders stupning docerar mot strömmen, jämte spänningar nedan för, som gör sielfwa strukturen så fast, at den läter blifwa ewärdeligen ständandes. Ja wederbörande mena, at man den samma sedermera med händer icke skall kunna förstöra. Wid lastage platzen *strömmen* är dessein at genom ränslande göra älfwen därstädes navigabel. Til hela Sluffwärbets fulkomliga förfärdigande fordras wäl ännu et par åhrs tid &c. Hwad fördel skulle icke tillskyndas wårt Finland, om de af wittne män och skarpönniga Mathematicis utstakade och i publica skrifter så häftigt förswarade canaler, bleswo älfwen segelbara gjorda? Skulle icke då den ena provinzen understödja den andra? mina Landsmän i Carelen, som wäl höra mycket talas om commerce och des fördelar, men äro utslutna i anseende til ortens aflägsenhet af utöfningen, skulle då snart möra en gyllene tid.

Broar, genom hwilka dels omgångar förkortas, dels ock et genom watten åtskilt land, fastbindes med det andra, äro ofta i Städer ganska nödiga. För folkets

beqwämlichkeit böra de wara tillräckeligen breda, för säkerheten och arbetets mödosamhet, som fordrar stor omkostnad, bör bygnaden anläggas af sten, som tiente ock tillika at befreda wära dyrbara och kostsamma skogars grymma medfart.

§. 4. *Läst guldets följande*

Efter indelningen tager bygnaden emot. Bör altså sielfwa bygningsämnet först syflöfatta osf i denna §, innan wi kunna betrachta bygnaden. Stockar, spröten, stenar, ler, sand, tegel, kalk och metaller äro alla färskilta ämnen, som med skiliachtig fördel kunna nyttias til bygnader, wid hwilkas upfatning, hafwes affeende på beqwämlichkeiten, nyttan, prydnan, och ett behagligt utseende. Bygnader och boningar tiena, at skydda wår krop mot wäderlekens wäldsamma wärckningar, at befreda wårt lif och wår ägendom för illintä människors okyndiga medfart, samt, at kunna beqwämlichen förräta wära hushålds syflor, och andra nödiga göremål. De upräknade sorter af bygningsämne äro ei alla lika tienliga därtill; ty några förtäras af eld, och äro större fara underkastade, i anseende til wädeld, taga snart röta til sig, utskämmas af mal och mask, samt af bygnadens tyngd lättare nedtryckas. Andra bygningsämnen äro däremot mera warachtiga, mindre utsatta för förrutnelse, wädeld, mask och mal, samt anlagda på en fast grund, ständachtiga. Wi böra altså underföka, hwilket ämne med största fördel kunde nyttias til bygnader. Hos osf brukas mäst timmer, så i Städer, som up i landsbygden. Men hwilken materie kan större farligheter wara underkastad, i anseende til tidens och olycksfallens bistra anstötter, än denna? Antändes icke träbyggnader lättast af wädeld? Förtörer icke elden hela bygnan, så at ei annat än tomten och askan blir qwar?

Få icke naboers hus och hela Sträder lof at gå til kost, under påkommande olycksfällen? Murckna icke trähus snart för luftens, snart för wärmans omkiften, och snart för watnets påwärcande? Förtäras och utskämmas de icke af mal och mask? äro de icke efter någon tid odrägeliga sin egen tyngd och börda? Tillskyn- des icke inbyggarena många swära anstötter, i synnerhet när af träwärke oförsligt bygnader upfattes? Ty om rått timmer brukas til bygnad, så hoptärkas ju stäckar- ne, som wrida och wränga sig under utdunstandet, wäg- garna bortskämmas af sprickor: hwaraf händer, at sådana hus genast börja läka, rägnwatnet tränger sig in i spric- kor, knutar och mellan stockar, hwilket medelst luftens wärdekan genast åstad kommer röta. En wind stock kan ofta skämma den bästa träbygning. Kalla luften, som jämförelse wis om wintern, höst och wår är tyngre än den indre, söker at komma i jämwigt med den samma, och altså tränger sig häftigt in i hufet, hwaraf flusser och andre sjukdomar upkomma. Hwad wåda äro icke af trä uppygde förråds- och andra tilrustnings-skiul och bodor underkastade? hwarest likwäl förwares landets red- bara ägendom, på hwilka beror samhällets styrcka, magt och wälmåga. Borde icke wår egen fördel, säkerhet och penninge brist, upmuntra oss, at uphöra därmed, och nyttia fördelachtigare bygningsämne? Wåra sten-fand- och ler arter skulte i det fallet komma oss wäl til pass, och blifwa det fastaste och säkraste ämne. Wåra skogar, som Försynen oss förundt, äro snart sagt, den endaste gullgrufwan, hwarmed utlänningen bör betalas. Men wi hafwa hushållat och hushålla ännu så med denna ofskat- bara gåfwan, at i många landsorter är intet mera til- gång til någon skog, hwilket öde med tiden hotar hela riket. Hwarmed bör då utlänningen betalas? wore det

icke försigtigare, at i tid täncka på deras besparning, än at låta omsider, fast då försendt, nöden twinga sig därtill? Skulle icke wår egen winning böra upmuntra oss, at nyttia wår skog til hwarjehanda slögder, och där-
emot upbygga wåra hus af mindre kostsamma stenar, med hwilka Försynen oss ymnogt lörsedt, och som ofta intet kunna nyttias til annat? Men som wi ärom wårds-
lösa i ämnets utwäljande, äfwen så wårdslösa ärom wi ock i timrets nedfällande. Timret nedfällas gemenligen om wåren, eller ock tidigt om hösten, utan åtskilnad på års-
tiden, som uptimras, anten helt råa, i synnerhet til ut-
hus, eller ock om timret är ämnat til fluga, ria, bad-
fluga, hösten därpå, efter en sommars torkning. Jag wil intet taga mig någon del i den meningem, at timret skal fällas i nedan, då man menar, at timret intet angripes af mal och mask, samt är intet så mycket utfat för rö-
ta, emedan wi intet ännu äga tilräckeliga rön och försök, som skulle stadfästa densamma. Det påstår jag endast, af de i denna §. förut anförda grunder, at timret bör endast nedfällas den tiden på året, då de äro minst fastefulla. Om slutet af hösten, eller början af wintern, bör timret nedhuggas. Ty den ymnoga wår fasten har om sommaren utskutit i löf, frucht och grenar, samt förwand-
lats til träträdar; men deremot är tielan den tiden i mar-
ken, och jorden så tilfrusen, at trän intet kunna utfuga nå-
gon näringsfast. Witruwius, Bœcklerus, Albertus, Wolf-
fius och andre anføra wäl, at timmerträn böra om hösten huggas på ena sidan, alt in til hiertat af kärnan, eller ock rundt omkring in til yttersta omkretsen af henne, och qwistarne äfwen afhuggas, då i träna, som genom löfwen och barken draga til sig mycken wärtska, fasten ansefligen skal förminskas, och trädet altfä på sådant sätt blifwa tätare, fastare och stadigare. Men wi lämna det
alt

alt til nogare underfökning. När timret är nedfält, bör det hopfamblas, och i en hög litet från marken upstaplas, at förhindra röta. Sedermera öfvertäckes det mot solens och wäderlekens wäldsamma wärckningar, med bark eller näfwer, dels at förekomma rötan, dels ock, at det intet bortskämmas af sprickor. Dock bör wädrät lämnas tilgång, at frit spela undertil, på det den fuchtiga luften bortdrifwes, och en torr luft i stället föres, såsom Peralt i sina anmärkningar öfwer Witruwius, och Mariotte essai premier de la vegetation des plantes p. 53. påstå. Eller ock bör timret genast efter nedfällandet, någon tid ligga i watnet, at det intet sedermera så gärna bältnar och spricker; hwilket jag ei kunnat underlåta, at här inrycka Herr Öfwer-Intendenten och Riddaren Baron HÄRLEMAN til wälförtient äminne för des oskatbara nit om wårt rikes wälgång, af Hans bref til Gref PIPER tryckt 1753. Den trä fort, hwilken eljest är tienligast til timmer, för hus, är ek, och i brist däraf, furu, som blifwit wäl mögen. Sedan jag yttrat mina oförgripeliga tankar om träbygnader, bör jag mota et inkast, som mot mig kunde göras: det medgifwes wäl, at hus af sten och tegel wore fördelachtigare, än träbygnader, men det påstås därjämte, at de förra fordra långt flörre förlag, än flästa mägta med; i synnerhet menes landtmannen intet komma til lands med så kostsamma bygnaders upplätning. Jag lämnar detta til swar: at landtmannen, som har sig någorlunda bekant konsten, at af träwårcke uprätta sina hus, wet wäl ei handlaget, som fordras wid stenbygnader. Men skulle konsten gencm höga Öfwerhetens nådiga omwårdnad blifwa almän, och inbyggarna blefwe genom ärsfarenheten öfwertygade, om dessas owärderliga företräde för träbygnader, samt förfen landskaper mellan genom goda watuledningar lättad; så skulle

le en och hwar, som är männer om sin egen winning och om sina efterkommanders wälgång, utwälja sten fram för trawärcke til bygnad, och i det stället nyttia skogen til allahanda slögder, som kunde ei annat, än tilskynda ägaren och det almäna en stor bättnad. Ty hwem är det, som icke wet, at landtmannen har nog tilgång på andra ämnen, och ofta tilräckeligit manskap, at angripa et så nyttigt wärck. Wore konsten endast bekant, så kunde sådana stenhus upfättas, om icke med lika många dagswäreck, dock likwäl med en ei så stor omkostnad; när det besinnes, hwad man i warachtigheten häremot winner; och tör hända, at antalet af dagswärecken, ei torde wid stenhus upmurande blifwa så mångfalt större, än wid trähus, hällt wi hunnit redan så långt med skogens utödning, at nästan de fleste måste släpa timret några milars wäg, där de dock hade tilfälle, at rundt omkring gården hopfamla bygnings ämne. Timret, brukat til allehanda slögder, skulle wäl betala öfwerkskättet af dags wärecken; så at landtmannen i slika omständigheter intet tappade något, utan ägde, i stället för ofständachtiga träkojor, warachtiga stenhus, som kunde trofva sielwa tiden, där de rätt bandhafdes. Ja det som är faran wärt, wi lära hinna så långt med wår förwända hushålning, at skogen intet mera kan försee wåra hus med tilräckeligit bränse, som ortens climat nödwändigt fordrar, hwarpå finnes redan nog klagans wärda prof i Sverige. Wi nödgas då gripa til torf, som tages af torfmåsor och af kärr upgräfwä den der befindliga mörjan och äfjan, som kallas klapptorf. Men när dessa torfarter börja at tryta, så wåra ängar låf gå til kåst, och undergå samma öde. Hwad skada samhället då tilskyndas, kan hwar förnuftig finna. Ty när jorden mister sit lugn och sin bästa mylla, så mister den med det

Det samma hela sin fruchtbarande kraft, genom solens och wäderlekens wäldsamma wärckningar. Blir alfä in- tet annat medel öfrigt, än at wi anten i tid böra täncka, på skogens förligtigare häfd, eller ock i widrigt fall, måste wära efterkommande öfwer gifwa landet, i lufft på bränfle och näring. Nu borde jag något orda om de materialier, som med största fördel kunde nyttias til tegel, huru det bör slås, samt på hwad lätt deras godhet kan bepröfwäs, dels af luudet, dels ock af färgans ständ- achtighet, sedan de förut blifwit i watnet nedfänkta. Äf- wen hwilka sten-ler-och sandarter med största nytta kunde brukas til bygnader, samt hwad därwid wore at i achttagas: men arbetets och ämnets widlöftrighet, påläg- ga mig, at i stilhet gå alt detta förbi, hwilket jag för- modar, mig göra med så mycket större fog, som at kon- sten och handalaget äro almänt bekanta wid tegel och stenbruken, hwareft sten brytes. Imedlertid kan om dessa ämnen jämföras Witruvius lib. 2: cap. 3, 4, 7. Dieuffart in Theat. Archit. Civil. lib. 1: cap. 6, 7. Gold- mannus Arckit. 1: cap. 15, 17. Palladius lib. 1: cap. 4, 5, 7. Bœcklerus in notis ad Palladium lib. 1: cap. 5. Archiater och Riddaren LINNÆI Skånska resa sid. 113. 120. 130. 148. 211. 300. äfwen Herr Præsidis Bohusläns resa, samt Kongl. Wetenskaps Acad. handlingar för 1739. pag. 135. seq. för 1749. sid. 133. om kalken, ock äfwen LINNÆI Skånska resa 35, at förtiga andra. Det hör jag dock ärhindra, innan jag sluter denna §, at kors- wirke sprötat och lerslagit tyckes intet wara tienligt til bygnad. Ty i fuchtig och wät wäderlek draga sadana lerwäggar mycken wätska i sig, som gör rummen ganska fuchtiga, och upfyller dem med ohälsam qwalma, samt skadelig imma, hwaraf kläder och annan redskap taga til sig röta och snart mureknas, och äro desutom fulla med drag,

drag, som jemte annat förorsakar hos inbyggarena hvarjehanda sjukdomar, och kunna desutom sielfwa husen intet wara ståndachtige för watnet, som uplöser leran.

§. 5.

Wid bygnader förekomma först tomter, hwilkas afdelning fordrar någon accuratesse. Tomter böra afdelas i regulaire figurer, dels för öfwerbyggnans stadighet, dels ock för beqwämlighet och prydnad. Men intet äro alla regulaire figurer lika tienliga til tomter; ty Geometrien underrättar oss, at rätwinckliga parallelogrammer låta aldrabäst afdela sig i flere mindre fyrsidiga och rätwinckliga figurer, hwilken skapnad bygnader beqwämligast äga: böra altså tomter afdelas i rätwinckliga parallelogrammer, som äro anten quadrater eller oblonger. Quadrater utgöra wäl den behagligaste gårds plan, fordra altså bygnings konstens hufwudreglor, at gårds plan eller tomter få en quadratisk skapnad, så framt icke andra orsaker wore, som förbiuda det samma, då en afgang bör göras ifrån någon regla i bygningskonsten. Docklikwäl böra de upkommande irregulariteter, i stöd af de i 3. §. anförda raisoner, lämpas intet på gat-utan någon annan sida. Tomtens widd och bredd, uträknas dels efter bygnadens storlek och högd, som där skal anläggas, dels ock efter det tomten kommer mer eller mindre, at gå i knä och wincklar, då wänings rummens afdelning är myckee swår och obeqwäm, om utrymmet är icke desto större. Hus och boningar i en Stad äro dels almäna, dels enskylta. De förra, som tjena til boställen och Hus för öfwerhets personer, eller ock til någon wisf menighetens nytta och behof, såsom Kyrkor, Hofrätter, Rådstugor, wissa ämbets-barn-sjukhus &c. skola anläggas alla på sina tienliga ställen, och de stälta af almäna hus, som ei tilskynda de omkringboende

boende någon olägenhet, på behageligaste ställen i hela Staden, wid tårg, på backor och stora gator, hwarest bygnans prächtighet tillskyndar Staden et nöglamt utseende. Sadana tomter tildeles ock al tilräckelig storlek och regulairité; samt wid alla tilfällen och omständigheter hafwes affeende på det företräde, som sådana almäna hus hafwa för enskylda boningars tomter, på det wänings rummens behagliga indelning, och en prächtig bygnads anläggning med al annan prydnad, intet måtte på något sätt lida meen. Likheten mellan de nästgräntfande tomter och hus fordra äfwen, at de enskylda boningar, som sta bredewid sådana almäna hus, böra hafwa företräde fram för andra enskylda gärstomter, wid tomters utdelning och afmätning. Dock bör äfwen al mögelig laggranhet brukas wid andra enskylda tomters utmätning, så i anseende til storleken, som intet kan här utfattas, som ock i anseende til regulariteten, hwilken i widrikt fal gjorde Staden til wanskapelig, och tillskyndade Naboerne afskillig olägenhet. Kyrckor anlägges så, at de äro lika som i medelpunkten af hwar församling; men hward grafwar och begrafnings platser angår, så i Kyrckor som på Kyrckogårdar, så tyckes wara bäst, at något ställe utan för Staden lämnades, där de döda kunde begrafwas, och at ei Kyrckor och kyrckogårdar användes därtil; emedan förfarenheten wisar, at wårt wanliga begrafnings sätt, som tör hända leder sin första början ifrån Pawedömmet, och utaf mangom quarhållas af superstition, oftra förorsakar hwarjehanda sjukdomar, när en myckenhet af folk skal samblas på, eller bo när til, de ställen, där en ymnoghet af förrutnade döda menniskokroppars dunster stiga stundeligen up, kringspidas af lusten, och dragas genom andedrägten in i de lefwande; tör hända mången häraf i förtid blifwer bragt, at öka de leggrafnas antal. De som äro af stånd och warde, eller annors förmögna, påläggas, at låta upbygga prächtiga tom-

ter wid tårg, stora gator och andra beqwämliga ställen; som blifwa måst synliga, och utgöra största prydnad i Staden; men färrre och fattigare handwärfkare, borgare, timmerkarlar, åkare, formän, med flere dylika, förpligtas, at taga sina boftällen på gränder, hwareft de äro mindre synbara. De handwärfkare och andra, som idka sådana näringsmedel, hwilka förorsaka stänck och elak lucht, eller äro obehageliga både för syn, lucht, och hörfel, borde tilldelas wissa platser på aflägsne sidor af Staden; äfwenledes böra de, hwilka omgås med sådana näringsfång, som äro snart eldfångde, ei få låf, at bygga mit i tiockaste Staden, utan anten utan för densamma, eller ock i någon aflägsen ända, där de genom trädgårdar, eller andra toma tomter skildes från andra hus. Nu wore wäl här mycket än at orda om, huru sten och träbyggningar, både til prydnad och beständighet med mera böra uti en Stad upföras; om hwarjehanda wid tak, spisar, kakelugnar, källare, och margfalt annat, som wid husbyggnad bör i achttagas; men som min tid och mina wilckor ei tillåta mig en sådan widlöftighet, så nödgas jag gå det förbi.

§. 6.

I Företalet är omrört, at almänna tryggheten är ledofliertan til borgerliga samhällets förnögeliga wälstånd, och at en ständig ofäkerhet warit en drifwande wigg, som föränlätit menniskorna, at aträda från det naturliga i et borgerligt tilstånd. Aligger altså högsträdande Magten, i kraft af sielfwa samhällets grundlagar, at i tid b förja om tienliga medel mot alt inträng, som göras kan i samhällets fäkerhet, hwilcken anten genom ut- eller inwärtas tilfälligheter rubbas. Bör altså Regements kroppen, som under fredstiden får utwidga sina grenar, fätta sig i förswars stånd, mot sina grannar, och i fred äfwen tänka på krig. Finance wärkets och armeens wärd samt citadellers och lästnings wärks anläggning skulle altså här förtjena war upmärks-

märckfamhet; men emedan detta och annat dylikt dels intet få mycket börer til mit ändamål, och dels mina omständigheter icke tillåta mig gå så diupt häri, så lämnar jag denna afhandlingen åt dem, som äro mera öfwada i wapnebrak, och förfogar mig, at lämna några almänna anmärckningar wid ordnings förvaltningen.

Näringsen för inbyggarena i en Stad är fria konster, handwärcck eller handslögder och handel, hwilkas försligtiga inrättning, samt tilbörliga ans och omwärdnad i en Stad är så oundbärlig, at Stadens tilwäxande uti rikedom, magt och anseende har at tillskrifwa sin början, tilwäxt och mognad, det samma. Jag åttkiljer sålunda Stadsnäringsen från landtmanna hantering, som är landskötsel och bärgwärcck. Ty en del af slögder äro af den beskaffenhet, at de intet kunna idkas och triswas uti et land, utan wetenskapers understöd, snille och förstånd. En del åter stödja sig mera på en genom widlöftig öfning förwärfwad färdighet, än på snillets och förståndets krafter. Skola dessa slögder triswas i et land, så böra de, som komma at lägga handen wid sielfwa arbetet, och måste förstå slögder, öfwas i sådant, som upbrukar deras snille och förstånd, och wänjas wid arbetet, tils de hinna til en behörig färdighet. Om nu landtmannen wore pålagd och förplichtad, at utom sin hantering, slå sig på allehanda slögder; så borde han hela sin ungdoms tid, tils han blir manlig, och tör hända än längre, wara lärlinge, då han tillika ogörligen ägde tiderum at öfwa sig i landskötselen. Därefter borde han tillika styra arbetet wid manufaktur och landtskötselen. Twenne så skiliachtiga hanteringar. Det förra fordrade större kundskap, snille och förstånd, än af en enfaldig bonde kan wäntas. Det sednare betungar åter landtmannen med så många syflor, at han äger aldrig några dagswärcck til öfwerflöds, om de rätt nytias. Skulle då icke dessa begge hanteringar inom en kort tid råka i största ordning och wan-

häfd? Landtmannen wore intet så regelbunden, som fordrades wid selfwa berednings fättet på raämnen, som böra uparbetas och förädlas. Kunde altså den tilwärcskade waran intet blifwa på långt håll så god, som den, hwilken utomrikes tilwärckas. Skulle då icke sådana hopkladdade warors affatning och åtgång Utomrikes helt och hållit afstanna? Hwarmed borde då Utlänningen betalas för de mångfaldiga förnödenheter, som wi ärom twungne af honom at taga? det litla wåra bergwærk förmådde kasta från sig, wore det endaste. Skulle icke en almån penninge brist hemma i landet förqwåfja manufacturerne, när inga förläggare, som borde hålla arbetet wid macht, funnos i landet och när arbetarena intet fingo sin richtiga betalning för deras arfwode? Men genom handafslögders och handelens undergång, skulle landtskötsel och bärgwærk blifwa wanmäktiga. Ty näringsmedlen i et samhälle hänga ihop såfom en käd, så at i samma mån, som et af dem af- eller til-tager, de öfriga äfwen taga del i des öde. Wore det icke altså en dårachtig hushälning, at sätta samhället på sådant fatt i största lågerwal, fattigdom och elende? Desutom skulle ingen ordnin kunna bibehållas, om de blandewis idkades. Ty en del af slögder äro så outhärliga, at samhället hade mögta swårt, om icke omögeligit, at hafwa bestånd, om de skulle gå ut. Andra åter äro nyttiga, fast intet högst nödwändig. Utomrikes handelen är äfwen ofta skadelig och fördärfwelig, om icke en granlaga jämförelse hålles mellan ut- och införslen, på det den i tid kan uphielpas genom tienliga förfatningar, medel och utwägar. Skulle nu alla näringsfänger wara landtmannen gemensamma med Stads böen, så ägde ju en och hwar frihet, at hålla sig til den födo kroken, som honom behagade, och han tycktes hafwa sin förmenta winst wid. Hwad oreda en sådan hushälning skulle föda af sig, är lätt at sluta? Et skadeligit kladdande kunde förskämma de bästa raämnen, som rätt förädlade, skulle med ymnog ranta

ränta betala mödan och omkåstningarne. Slögder, som äro outhärliga til klädnad, boning, hellsans bewarande &c. torde lätteligen förgätas, åtminstone intet med den hug och drift, som fordrades, idkas. Brist på råämnen förhindrade slögders framgång. Utförslen blefwe ringa och handelen alltså litet gagnande et samhälle. At förtiga flere skal, som af våra witra Män finnes nog artigt anförda i deras Oeconomiska arbeten. Nu skal jag biuda til at fästa min ringa upmärksamhet wid selswa manufacturernes inrättning och framgång. Slögder, som äro hopwicklade med otroligen många omständigheter, och fordra dryga omkostningar samt utgifter, äro intet i början för hwarjehanda hinder, så indräktiga, at de utan förläggarens understöd, kunde med egen winst uppehålla sig. Ty itora förslag, om de i början borde afbetalas, skulle stegra waran högt. Dyrheten förbjuder affätningen, Affätningen förqwärfjer lusten och idogheten, då arbetet börjar på gå twungit och långsamt. Föder alltså den ena oordningen flere, tils et så hälsofamt foster dör ut i sin späda linda. Däremot om i början et wärck försigtigt och wäl skötes, förblifwer det intet ofruktfamt, utan ynglar det ena fostret efter det andra. Därnäst såsom slögder äro af en oändelig mängd, så bör wid selswa anläggningen af et så granliga wärck, hafwas affeende på ortens lynde och rudimariens tillförel, anten Utomlands från, om wi intet hemma äga tillräckelig tilgång til sådant ämne, eller ock, som bättre wore, från våra egna landsorter. Wid selswa orten märkes, hwartil den i synnerhet är tienlig, och til hwilka Fabriquer eller andre nyttiga inrättningar, som om den är tienlig och beqwämlig til goda Schäferiers inrättning? om där kunna anläggas nyttiga plantagier, och undersökas, hwilka bäst trifwas, samt bepröfwes genom hwilka redskap och wärcktyg arbetet wid dem bäst kunde hielpas til framgång, såsom ock utrönes, hwad wid selswa plantornes handtering, uptrågning, rötande, bråkande, skäktande, eller wid

fruchtens ihopsamlade, sylvande och bewarande, samt andre nyttiga planteringars försigtiga omwårdnad, är städse at observeras. Om den wore tienlig fram för andra til färgerier, och hade därtill skönt watten. Om den wore fördelachtig til linne fabriquers anläggande, blekerier &c. Om där finnes tillräckeliga strömmar och flöar, samt ymnog skog i neigden, som äro tienligare til den manufactures inrättning fram för en annan. Om utförslen af tilwärcade waror, jämte införslen af råämnen, är läglig och beqwämlig. Eller om warorne äro så outhärliga, til war egen förnödenhet, at afsätningen är nog drägtig inomrikes. Skal arbetet ei komma utur sin jämna gång, och tilwärcningen intet at lida til godheten och et skäligt pris, böra materialier och annan tilrustning finnas i tillräckeligt förråd och behörigt skick, på hwilkas tilbärliga ordning beror slögders tiltagande fulkomlighet. Härwid fordras af osf en större upmärcksamhet än den wi tilförene ägt. Wåra härliga parcker böra med et achtsamt öga oftare besökas, som skola lämna våra wärc god understöd, medelst upfinnandet och letandet af det goda, försyner där nedfat, och hwilket wi härtill för redbara penningar fåt dyrt nog af Utlänningen inlösa. Alla 3. naturens riken blifwa här et rikt förråds hus, af hwilka wi skola tagga ämnen til våra slögder. Men wi böra intet stanna härwid. Det som ortens läge welat förmena osf, bör genom konst och idoghet wänjas wid vårt climat, och forplantas hos osf. Wi ärom lå mycket lyckeligare i et så nyttigt äggärde, och våra giorda uträkningar träffa så mycke bättre in, som at våra Norriska länder, utan särdeles konstlande upamma och til mognad bringa, om intet alla, åtminstone, såsom anställda rön witna, de flästa af de för våra manufacturer osf högst nödiga utlänska växter; däremot har Utlänningen ofta stor möda, omkostnad och konst, at tämja war Nords egna växter wid sit climat. Huru fördelachtig wore icke war handel, om wi sielwa förskaffade osf rå-

ämnen

ämnen, och därmed sedan rätt hushållade? Borde icke vår egen winst upmuntra oss, at i tid täncka på plantagiens inrättning, genom hwilkas tilhielp våra manufacturer och vårt land kunde lyckeligen affkudda sig penninge mangelen, som swåra plågar anläggarena? Wid planteringar förekomma oss dels sådana växter, som äro outhärliga i et hus, och bidraga til lifs uppehälle, såsom humla, kål, rötter, roswor, jordpäron, lin, hampa &c. hwilkas ans och omwårdnad tilkommer landtmannen, som bör icke allenast försee sig, utan ock Stadsboën tilräckeligen med åteliga waror; dels finare köks krydder och fruchtbärande trån, dels ock gräsforter tienande til färgerier och hälfans bewarande, hwilkas skötsel grundar sig så wäl på andra Wettenskaper, såsom ock fordrar idogare ansning och större wård, än den landtmannen äger, och för sina mångfaldiga fyllor mäktar med. Böra altfå Stadsens inbyggare förpligtas til sådana planteringars inrättning. Ty såsom wi tilförene hafwa nämt, så äro borgerliga samhällen tillsammans komna, at bewisa hwarannan inbördes hielp, och at med gemensamma krafter arbeta på allas wälgång. Wi hafwa och omrört, at landtmannen, hwilken bör försee hela samhället, med lifs uppehälle och annan förnödenhet, som kan ärhållas genom landtskötsel, är förbunden, i stöd af sielfwa samhallets grundlagar, at första til Stadsboërne, hwad de tarfwa til föda och näring. Hwaremot Stadsboar, som böra hålla sig wid manufacturer och handel, äro förpligtade, at försee landtmannen med sådana waror, som manufacturer kunna kasta från sig, och som landtmannen tarfwar. Nu swarar mot al förbindelse en rättighet. Har altfå Stadsboën rättighet, at kräfja af landtmannen sina förnödenheter, och landtmannen däremot af Stadsboën. Men när något intrång göres i den andras rättigheter, så förolämpas den samma, som kommer at lida intrånget. Förolämpas altfå landtmannen, när Stadsboar slå sig på landtmanna näring, och upptaga den under Staden belägna marcken til åker, blifwandes

des såhunda i stället för nyttiga borgare endast onyttige Stads bönder, genom hvilken förmögen vinst de likväl tillkynda sig och hela samhället största skada, och älså under det samma handla dårachteliga. Ty om samma mark uptages til allehanda nyttiga och nödiga planteringar, så skulde ägaren genom en slik upodling tillkynda sig en mängfalt större vinst, manufacturer blefve föreladda med råämnen, som i vittigt fall med nöda, besvär, omkostnad och stor hazard, manufacturers upkomst til största förhinder, och at föröka vår almånna penninge brist, från utlåningen måste inforslas och med redbara penningar arbetas. Detta är af den vigt och värde, at landmannen, hvilken är nog fyslöfar med annat, ogörligen binner sköta slika hållsamma anläggningar, om ock han ägde en tillräckelig insigt, som jag dock inte medgifver. Sättes älså i vidrigt fall alla handteringar i största ordning, då vinsten lärer blifva fattigdom och armod på at. At med tillatigander gå förbi, det landmannens ärkelöshet förbindet alla utläggningar, som fördras, inman så kostsamma vårek komma i gång. Men Stadsboar distremot äga förutnaga, at gå i förslag vid plantagiens anläggning, tillfälle och lägenhet at intära de samma, och få sig tillägna sig af en otrolig vinst. Ingen är som icke vet, hvad penningar, til exempel, lita och hampa draga ut såligen från riket. Skulle nu de besittiga åkertapper, om jordmåns lynde vil endast tillåta det, användas til detas planteringar, som lederterna kunde fördras i samma Stad. Vore icke det den indrägtigaste näring för ägaren? Allehanda fruchtbårande träu skulle väl trivas hos oss, kunde då icke en rätt hushållning skaffa i rikhet fördrå i landet, hämma inforslen, och besfordra utborslen genom frötka, uptarkada och insyltada fruchters födelgning? vore vi icke då sälla, om vi kunde föda och kläda oss med vårt eget lands alster? Försumma vi detta at i tid vårckställa, så ärom vi fiender til vår egen rålmågs, magt och styrcka. När Sæddernas näring på detta sätt inråeras, så blifva de för landmannen en maka ös hielp och stöd, ja des hålsa; men om borgare näringen förnämligast får besitt i öl och brånevins tillgande, då äro de ei annat at antee, än tom landets pest och ruin.

§. 7.

Här vore väl ännu nyssat at tala om hvatjehanda nyttiga politiska inrättningar i en Stad. Men mina omständigheter påläggga mig, at gå dett alt förbi, hållt ordnings förvaltningen i en Stad utgör et helt ämne.

* *

* *

* *

* *

* *